

Олена Василівна Дерев'янка,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальноінженерних дисциплін Житомирського державного технологічного університету

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-МЕХАНІКІВ

У статті актуалізовано проблему формування самоактуалізації особистості майбутніх інженерів-механіків в умовах професійної діяльності. Здійснено аналіз поглядів сучасних педагогів, психологів та інженерів щодо теоретичних підходів у процесі формування самоактуалізації майбутніх інженерів-механіків. В роботі на підставі узагальнення проаналізованих вище підходів визначається поняття «професійна самоактуалізація особистості майбутнього інженера-механіка» як складний, багаторівневий, безперервний процес спрямованого професійного розвитку зрілої особистості, який характеризується реалізацією особистісно-професійного потенціалу, що надає особистості можливість досягнути найвищого рівня – професійного «акме».

Ключові слова: самоактуалізація особистості, професійна самореалізація, професійний розвиток, професійне «акме».

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з важливих вимог до особистості сучасного інженера є готовність до постійного саморозвитку та самоактуалізації. Це пов'язано зі швидкими змінами, які відбуваються сьогодні у суспільному житті, стрімким розвитком науки й техніки, що зумовлює необхідність постійно вдосконалювати власну професійну майстерність, оволодівати сучасними концепціями підготовки інженерних рішень, а також удосконалювати зміст, методи, засоби своєї професійної діяльності. Тому сучасна вища освіта має готувати підростаюче покоління до вирішення нових професійних проблем, нових непередбачуваних життєвих ситуацій, передавати навички професійної самоактуалізації під час фахової підготовки студентів в умовах ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Аналіз джерельної бази у вітчизняній та зарубіжній педагогіці вказує на те, що накопичено досить багато наукових ідей, теоретичних положень, присвячених проблемі професійної самоактуалізації у вищій школі.

Основи теорії самоактуалізації заклали представники гуманістичної психології Е. Фромм, Дж. Олпорт, К. Роджерс, Х. Когут, Р. Мей, В. Франкл, К. Хорні, Ш. Бюллер, А. Маслоу, Е. Шостром на ґрунті екзистенціальної філософії Ф. Брентано, М. Бубер, Е. Гуссерль, А. Камю, С. К'єркегор, Л. Шестов, М. Гайдеггер, Ж-П. Сартр, К. Ясперс. У вітчизняній педагогіці та психології найвідоміші дослідження самоактуалізації особистості пов'язані з іменами Г. Балла, Л. Виготського, С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, Г. Костюка, К. Платонова, В. Рибалки, Н. Коломінського, І. Маноха, В. Моляко, В. Ткаченко, О. Щотка.

Дослідженню самоактуалізації особистості в професійній діяльності з точки зору реалізації потенційних можливостей та здібностей особистості та професійному розвитку присвячені роботи В. Агапова, Т. Базарова, О. Бондарчук, О. Борисової, І. Ващенко, О. Винославської, М. Вудкока, А. Деркача, О. Єгоршина, В. Зазикіна, Л. Карамушки, Г. Ложкіна, Л. Мітиної, Л. Орбан-Лембрик, М. Ткалич, В. Третьяченко та ін.

Результати досліджень свідчать про те, що самоактуалізація в умовах професійної діяльності розглядається переважно як результат професійного самовдосконалення, як частина професійного розвитку фахівця [1–3]. Між тим, фрагментарність досліджень цього процесу не дає уявлення про професійну самоактуалізацію як про цілісний соціально-психологічний феномен на сучасному етапі професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків.

Мета статті полягає у аналізі теоретико-методологічних підходів до формування самоактуалізації майбутніх інженерів-механіків у професійній діяльності й узагальненні поняття «професійна самоактуалізація майбутнього інженера-механіка».

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою розробки системи підготовки майбутніх інженерів вважаємо за доцільне виокремити концептуально нові теоретико-методологічні підходи, які лежать в основі професійної самоактуалізації.

На основі аналізу літературних джерел найбільш узагальненим та інтегрованим, на наш погляд, є наступна інтерпретація поняття «методологічного підходу» як сукупності ідей, що визначають загальну наукову світоглядну позицію вченого, принципів, що лежать в основі стратегії дослідницької діяльності, а також способів, прийомів, процедур, що забезпечують реалізацію обраної стратегії в практичній діяльності [4].

В сучасній психолого-педагогічній літературі можна виявити кілька основних методологічних підходів до вивчення проблеми професійної діяльності в контексті самоактуалізації – психометричний, когнітивний, процесуальний, діяльнісний, особистісний (соціально-особистісний, мотиваційно-особистісний тощо), особистісно-діяльнісний.

Така різноманітність дає змогу науковцям вибирати той чи інший підхід. Зокрема, Н. Коломінський, В. Рибалка під час вивчення створення належних умов для самоактуалізації особистості майбутнього фахівця пропонують застосовувати особистісно-діяльнісний підхід як методологічно «продуктивний принцип для розробки шляхів професійного становлення..., передбачає розгляд навчання як удосконалення розвитку особистості» [5, с. 52], С. Рубінштейн, Л. Виготський, О. Леонтьєва, О. Петровський, Г. Костюк спираються на діяльнісний підхід тощо.

Однак, зважаючи на те, що з позицій лише одного підходу важко зрозуміти сутність предмета дослідження, найчастіше учені спираються на сукупність декількох підходів. Д. Шутько під час вивчення професійної актуалізації особистості майбутнього фахівця пропонує застосовувати суб'єктивно-діяльнісний, особистісно-розвиваючий і акмеологічний підходи [6, с. 753].

На основі аналізу психолого-педагогічної й спеціальної літератури було виокремлено й обґрунтовано доцільність використання у формуванні професійної самоактуалізації інженерів таких підходів як діяльнісного, акмеологічного, компетентнісного та особистісно-самоактуалізуючого.

Одним із провідних методологічних підходів є діяльнісний. Головною ідеєю діяльнісного підходу є роль особистості у взаємодії із зовнішніми умовами її професійної діяльності. Серед основних положень діяльнісного підходу, на які слід звертати увагу в процесі організації навчально-професійної діяльності можна виокремити: діяльність студентів залежить від її соціальної спрямованості, скерованості на формування у них соціально значущих мотивів, потреб, інтересів; гуманістичний характер стосунків педагога зі студентами стимулює їх до виявлення бажаної, а не нав'язаної активності; позитивне особистісне ставлення студентів до діяльності формується за умови, якщо її мета, результати стають мотивами навчання; діяльність набуває особистісної значущості в результаті її самоактуалізації, задоволення потреб, інтересів студентів, передусім потреби у самовизначенні, самоствердженні та творчості; навчання стає привабливим, викликає задоволення, якщо студент відчуває свою належність до колективу і рівноправність у взаємодії з педагогами й іншими студентами.

Прихильники діяльнісного підходу (В. Андреев, Г. Балл, О. Сухоленова, О. Слободян, В. Івченко) розглядають самоактуалізацію як певну внутрішню активність, вид творчої діяльності, що «зумовлює продуктивне особистісне зростання». В своїй доробках зазначеної теми торкаються відомі науковці В. Ключко та Є. Галажинський розглядаючи процес самоактуалізації особистості в професії як перехід можливостей у дійсність. Отож, на думку дослідників, самоактуалізація – це форма, у якій людина забезпечує власний розвиток, можливість бути джерелом активності. Саме з цим джерелом пов'язана сутність людини, її значимість та місія [7, с. 65-144.].

За Л. Ожиговою, самоактуалізація особистості в професії – це наповнена екзистенціальним змістом реалізація потреб людини, оформлена як соціально

значуща діяльність, у якій органічно злиті усі компоненти особистості: когнітивний (уявлення про себе як про професіонала); афективний (оцінка себе як професіонала); конативний (власні стратегії чи способи професійної поведінки) [8].

Отже, представники діяльнісного підходу розглядають професійну діяльність як центральну та найбільш плідну ниву самоактуалізації особистості майбутнього фахівця. Ключове значення в процесі професійної самоактуалізації приділяється розвитку тих професійно важливих якостей і здібностей особистості, які потрібні їй та суспільству, можливості її ефективного саморозвитку й творчого потенціалу особистості, що передбачає вироблення умінь обирати мету, планувати діяльність, організовувати, виконувати, регулювати, контролювати, аналізувати й оцінювати її результати.

Слід підкреслити, що надзвичайного поширення у сфері фахової підготовки майбутніх інженерів отримала актуалізація їх ціннісних орієнтацій, що пояснюється сучасним акмеологічним розумінням соціально-виробничих відносин, як однієї з головних складових інженерної діяльності. У цьому контексті ми зазначаємо, що в основі акмеологічний підхід закладена проблема реалізації себе у професійній діяльності, досягнення найвищого ступеня особистісної та діяльнісної зрілості – професійного «акме».

В акмеології (Б. Ананьєв, А. Деркач, Н. Кузьміна та ін.) розглядаються закономірності, умови й чинники, які впливають на самореалізацію людиною свого творчого потенціалу у процесі творчої діяльності. Акме – це вершинна, пікова точка у творчому саморозвитку, в якій найбільше виявляється зрілість людини як особистості. В акмеології під самоактуалізацією людини розуміється процес переходу потенційних характеристик індивіда в актуальні. При цьому це стосується як професійної діяльності, так і періоду підготовки до неї – у тому числі й шкільного навчання. В цьому аспекті самоактуалізація розглядається в якості необхідної форми руху людини до вершин особистісної зрілості, а також до вершин професіоналізму [9, с. 29].

На нашу думку, достатньо повно відображає зміст акмеологічного

підходу розуміння і тлумачення його О. Бодальов. Сутність акмеологічного підходу він бачить у тому, щоб здійснити комплексне дослідження й дати цілісну картину суб'єкта, який проходить щабель зрілості. «... для того, щоб активно вплинути на досягнення ним вищих рівнів розвитку, на які можна зійти» [10, с. 39].

Завданням акмеологічного підходу є розроблення стратегії й тактики організації та практичного здійснення процесу переведення майбутнього фахівця на дедалі вищий професійний та особистісний рівень. Професійна діяльність, професійна майстерність, що прогресивно розвиває особистість, яка самореалізується в певному виді професійної діяльності, є невідемними складовими акмеологічного підходу.

Дотримання акмеологічного підходу у процесі організації професійної самоактуалізації інженерів дозволяє успішно формувати гностичні, проектувальні, конструктивні, організаторські й комунікативні уміння у них. Особливий акцент при цьому слід робити на аналізі початкової професійної ситуації, цілепокладанні, виборі форм, методів та засобів формування, прогнозуванні наслідків діяльності, оформленні й презентації результатів (інженерного рішення).

Використання акмеологічного підходу має на меті забезпечення спрямованості зрілої особистості на самоосвіту, самовиховання, самоактуалізацію та самовдосконалення у професійній діяльності,

Отже, самоактуалізація – це активне якісне перетворення майбутнього фахівця свого внутрішнього світу, яке відбувається в процесі його діяльності, насамперед професійній.

В наш час відбувається активне запровадження в навчальну систему й іншого, не менш значимого підходу – компетентнісного. Цей новий підхід також є невід'ємним елементом модернізації освіти, що передбачає якісну зміну педагогічної системи. Він має значний потенціал для розвитку особистості майбутнього фахівця.

Загальною ідеєю компетентнісного підходу є компетентнісно-орієнтована освіта, яка спрямована на комплексне засвоєння знань та способів практичної діяльності, завдяки яким майбутній фахівець успішно реалізує себе в різних галузях своєї життєдіяльності. Компетентнісний підхід полягає в зміщенні акценту із накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування та розвитку у студентів здатності практично діяти, творчо застосовувати набуті знання, індивідуальні техніки і досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності.

За такого підходу сутність підготовки інженерів полягає не тільки у збагаченні студентів певною кількістю інформації, а й в розвитку уміння оперувати нею, проектувати та моделювати свою діяльність, здатності творчо застосовувати набуті знання і досвід у професійній діяльності.

Компетентність людини має вектор акмеологічного розвитку (Н. Кузьміна, А. Деркач, В. Зазикін, І. Зимня). Постійне вдосконалення професійної компетентності дає можливість досягти акмевершин професіоналізму[11].

Отже, можна говорити про інтеграцію компетентнісного і акмеологічного підходів у навчально-виховному процесі у вищій школі. Основу даних підходів становить ідея гуманізації освіти з орієнтацією на розвиток студентів як особистостей і суб'єктів діяльності з високим рівнем професійної компетентності.

Таким чином, акмеологічний підхід сприяє формуванню у студентів-механіків установки на найбільш повну професійну самореалізацію і як особистості, і як професіонала, усвідомлення індивідуальних стратегій і траєкторій руху до професіоналізму, а компетентнісний підхід припускає пріоритетну орієнтацію на цілі – вектори: навчання, самовизначення, самоактуалізацію, соціалізацію і розвиток індивідуальності.

Дослідники, базуючись на особистісно-самоактуалізуючому підході, розглядають процес самоактуалізації як розвиток і саморозвиток фахівця, здатного до постійних змін глибинних особистісних характеристик які

зорієнтовані на розкриття та актуалізацію особистісного потенціалу майбутніх інженерів в умовах навчально-професійної діяльності.

На думку В. Рибалки: «Як методологічний інструмент, особистісний підхід складається з концептуального уявлення про особистість, з комплексної діагностики якостей особистості, з концептуальної інтерпретації отримуваних при цьому даних, з комплексу методів цілісного, всебічного розвитку якостей особистості та умов цілісної реалізації цих якостей у відповідних видах сукупної діяльності та соціальної поведінки» [12, с. 48].

Н. Шевченко вказує: «Саме особистісно-самоактуалізуючий підхід має найбільший потенціал для свого втілення у педагогічну систему. Своєрідною квінтесенцією цього підходу є саме ідея самореалізації. Самореалізація і є втіленням глибинної природи, суттєвих сил кожної людини. Освітня система буде справді гуманістичною та особистісно-орієнтованою настільки, наскільки вона працює на самореалізацію того, хто навчається» [13, с. 187].

Основними принципами особистісно-самоактуалізуючого підходу виступають: принцип усвідомлення студентом потреби та мотиваційно-сміслового значення самоактуалізації свого особистісного потенціалу в умовах професійної діяльності; принцип самопізнання, вивчення й оцінки студентом власного особистісного потенціалу, що втілюється в процесі самоактуалізації; принцип цілеспрямованої, планомірної, через творчий проект самоактуалізації особистісного потенціалу студента у навчальній та професійній діяльності; принцип операціоналізації та продуктивності процесу самоактуалізації студента, пошуку засобів втілення особистісного потенціалу у певному результаті навчально-професійної діяльності; принцип особистісного та суспільного емоційно-почуттєвого утвердження процесу і результатів особистісної самоактуалізації студента в інноваційних видах професійного навчання.

На наш погляд, принципи особистісно-самоактуалізуючого підходу дають більш якісне уявлення про процес професійної самоактуалізації особистості, який займає ключове місце в процесі розвитку майбутнього інженера-механіка

у професії, висвітлює механізми, психологічні детермінанти та динаміку професійного розвитку особистості.

Слід також відзначити, що особистісно-самоактуалізуючий підхід до формування процесу самоактуалізації майбутнього інженера-механіка в професійній діяльності дозволяє досліджувати розвиток особистості у професії зважаючи на зміст, динаміку цього процесу та роль суб'єкта професійної діяльності у власних досягненнях.

На підставі узагальнення проаналізованих вище підходів, професійна самоактуалізація особистості майбутнього інженера-механіка визначається нами як складний, багаторівневий, безперервний процес спрямованого професійного розвитку зрілої особистості, який характеризується реалізацією особистісно-професійного потенціалу, що надає особистості можливість досягнути найвищого рівня – професійного «акме».

Висновки та перспективи подальших розвідок цього напрямку. Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що для майбутнього інженера-механіка самоактивізація стає необхідною умовою набуття професіоналізму. Формування в майбутніх інженерах готовності до самоактуалізації є активним інструментом ліквідації розриву між вимогами професійної діяльності та власними можливостями особистості. Перспективи подальших розвідок цього напрямку вбачаємо в дослідженні самоменеджменту як компонента самовдосконалення майбутніх інженерів-механіків.

Список використаної літератури

1. Иванов М. С. Психология самореализации личности в компьютерной игровой деятельности/ М. С. Иванов. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2008. – 153 с.
2. Митина Л. М. Психология развития конкурентоспособной личности / Л. М. Митина. – М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2002. – 400 с.

3. Самаль Е. В. Психологическая структура профессиональной самоактуализации личности / Е. В. Самаль // Ярославский педагогический вестник. – 2013. – № 2. – Том II (Психологопедагогические науки). – С.165–170.

4. Ипполитова Н. В. Взаимосвязь понятий «методология» и «методологический подход» // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Образование. Педагогические науки. – № 13 (46). – 2009. – С. 9–15.

5. Гуманистическая и трансперсональная психология: Хрестоматия / Сост. К. В. Сельчонок. – Мн.: Харвест, М. : АСТ, 2000. – 592 с.

6. Теоретичні підходи до вивчення проблеми професійної самоактуалізації особистості [Електронний ресурс] / Д. О. Шутько // Проблеми сучасної психології. – 2014. – Вип. 24. – С. 752–762. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pspl_2014_24_64.pdf.

7. Ключко В. Е. Самореализация личности : системный взгляд / В. Е. Ключко, Э. В. Галажинский. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1999. – 154 с.

8. Ожигова Л. Н. Гендерная интерпретация самоактуализации личности в профессии [Електронний ресурс] Режим доступу /<http://hpsy.ru/tags/4/>.

9. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.

10. Бодалев А. А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А. А. Бодалев. – М : Флинта; Наука, 1998. – 168 с.

11. Кайріс О. П. Шляхи удосконалення системи професійної підготовки студентів майбутніх психологів/ Олена Кайріс [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.socialscience.com.ua/публікація/510>.

12. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології / В. В. Рибалка. – К. : Ніка-Центр. 2003. – 204с.

13. Шевченко Н. Ф. Актуальні питання професійної підготовки психологів у системі вищої освіти // Психологічній службі системи освіти України 10 років: здобутки, проблеми і перспективи. – К.: Ніка-Центр, 2002. – С.186–189.

Рецензент: доктор технічних наук, доцент Подчашинський Ю. О.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2015

Деревянко Е. В. Теоретические подходы к формированию профессиональной самоактуализации будущих инженеров-механиков

В статье актуализирована проблема формирования самоактуализации личности будущих инженеров-механиков в условиях профессиональной деятельности. Осуществлен анализ взглядов педагогов, психологов и инженеров по теоретическим подходам в процессе формирования самоактуализации будущих инженеров-механиков. В работе на основе обобщения проанализированных выше подходов определяется понятие «профессиональная самоактуализация личности будущего инженера-механика» как сложный, многоуровневый, непрерывный процесс направленного профессионального развития зрелой личности, который характеризуется реализацией личностно-профессионального потенциала, предоставляет возможность личности достичь высокого уровня - профессионального «акме».

Ключевые слова: самоактуализация личности, профессиональная самореализация, профессиональное развитие, профессиональное «акме».

Derevianko O. V. Theoretical approaches in the process of professional self-actualization formation of future mechanical engineers

The problem of professional self-actualization formation of future mechanical engineers in their professional activity is actualized. Self-actualization in terms of professional activity is seen primarily as a result of professional self-determination and as a part of professional development. Meanwhile, fragmentary character of this process study does not explain professional self-actualization as an integral socio-psychological phenomenon on the modern stage of professional training of future mechanical engineers.

The paper presents the analysis of teachers', psychologists' and engineers' approaches to the problem of self-actualization formation of future mechanical engineers. The theoretical-methodological approaches which form the basis of self-actualization of future mechanical engineers are determined and are the following: the action approach – engineering education directed on the personality formation in the interaction with extrinsic conditions of the professional activity; the acmeological approach – self-realization in the professional activity and the achievement of the highest degree of personal and professional maturity; the competence approach - the main goal of which is to develop skills for processing information, to plan and to simulate activity; to develop abilities to apply creatively acquired knowledge and experience in the professional activity; the personality-self-actualization approach – the development and self-development of a specialist who is able to develop personal characteristics directed on the development of a personal potential of a future engineer in the condition of the educational professional activity.

The term “professional self-actualization of a future mechanical engineer” as a complex, multilevel and continuous process of a directed development of a mature personality is defined after the analysis of the mentioned above approaches. This process is characterized by the realization of a personal professional potential; it gives the ability to achieve a high level of professional “acme”.

Keywords: self-actualization, professional self-actualization, professional development, professional «acme».